

KANT'IN EĞİTİM FELSEFESİNDE TALİM VE TERBİYE KAVRAMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ON THE CONCEPTS OF INSTRUCTION AND TRAINING IN KANT'S PHILOSOPHY OF
EDUCATION

 Feysel TAŞÇIER¹

¹ Doç. Dr., Bağımsız Araştırmacı, feysel.tascier@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5206-475X

Geliş Tarihi / Date Applied
04.01.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted
12.02.2025

ÖZET

Bu incelemede, Immanuel Kant'ın eğitim felsefesinde başat bir yere sahip olan talim ve terbiye kavramları analiz edilmektedir. Kant, eğitimi hem bireyin potansiyelini gerçekleştirmesi hem de toplumsal düzenin ahlaki temeller üzerinde inşası için bir araç olarak görmüştür. Ona göre, *talim* bireye bilgi ve beceri kazandırma sürecini ifade ederken *terbiye* ahlaki değerlerin ve karakterin geliştirilmesiyle ilgilenir. Kant, bu iki süreci birbiriyle uyum içinde işlemeyen bir eğitim anlayışının bireyin özgürleşmesini engelleyeceğini bunun da toplumun ahlaki düzenini zedeleyip olumsuz etkileyeceğini savunmuştur.

Çalışma, Kant'ın eğitim anlayışındaki bu iki kavramın rolünü inceleyerek, onların modern eğitim teorileri ve uygulamalarına nasıl ışık tuttuğunu da kısaca değerlendirmektedir. Tartışılmaz bir gerçek olarak eğitim, daha "iyi" hayat arayışı için insanlık tarihinin en etkili araçlarından biri olagelmıştır. Bu yönüyle günümüzde insanlığın karşılaştığı problemlerin temelinde eğitimin çözümler geliştirebileceği düşüncesi temellendirilmeye çalışılmıştır. Savımız Kant'ın eğitim anlayışının çağdaş eğitime ve içinde bulunduğumuz sorunlara önemli eleştirel çözüm ve öneriler sunduğu düşüncesinden hareket etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Immanuel Kant, eğitim felsefesi, insan, talim, terbiye.

ABSTRACT

This study analyzes the concepts of instruction (*talim*) and moral education (*terbiye*), which hold a central place in Immanuel Kant's philosophy of education. Kant viewed education as a means not only for individuals to realize their potential but also for establishing the moral foundation of societal order. According to him, '*talim*' refers to the process of imparting knowledge and skills, while '*terbiye*' focuses on the development of moral values and character. Kant argued that an educational system failing to harmonize these two processes would hinder the individual's path to freedom, thereby undermining the moral fabric and stability of society. The study examines the role of these two concepts in Kant's philosophy of education and briefly evaluates how they illuminate modern educational theories and practices. Throughout history, education has been a powerful tool in humanity's pursuit of a "better" life. In this regard, the study explores the idea that education can provide solutions to the fundamental challenges facing humanity today. This argument is based on the belief that Kant's philosophy of education offers critical insights and meaningful solutions to contemporary educational challenges.

Keywords: Immanuel Kant, philosophy of education, human, instruction, moral education.

1. GİRİŞ

Eğitim, bireyin entelektüel, ahlaki ve toplumsal gelişimini destekleyen bir süreçtir. Bu süreç, filozofların yüzyıllardır üzerinde tartıştığı bir konu olmuştur. Modern eğitim sistemlerini etkileyen Kant'ın eğitim anlayışı, günümüze uzanan derin izler bırakmıştır. Kant, insan doğasını ve toplumun gereksinimlerini göz önünde bulundurarak, bireyin hem özgür bir özne hem de ahlaki bir varlık olarak eğitilmesinin önemini vurgulayan bir anlayıştan hareket etmekteydi.

Kant'ın eğitim sisteminde iki temel kavram öne çıkar: *Talim* ve *terbiye*. *Talim*, bireyin bilgi edinme, analitik düşünme ve pratik beceriler geliştirme süreçlerini ifade eder. *Terbiye* ise bireyin ahlaki değerler ve disiplin yoluyla karakterini inşa etme sürecidir. Kant'a göre, bu iki süreç birbiriyle ilişkili olmakla birlikte, farklı amaçlar taşır ve birbirini tamamlar.

Geçmişten bu yana eğitim üzerine yapılan pek çok tartışmanın üzerinde mutabık olduğu ortak yaklaşım, eğitimi bireyin sadece bilgiyle donatılması olarak değil aynı zamanda ahlaki ve sosyal bir birey hâline getirilmesini hedefleyen çok yönlü bir süreç olarak ifade eder. Bu yönüyle bakıldığında, eğitim sadece bireyin gelişimi için değil toplumsal sosyal ve kültürel alanları da dönüştüren bir etkinlik olarak ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre insan, eğitimin sağladığı disiplin ve bilgi sayesinde doğal eğilimlerin boyunduruğundan kurtularak hem özgür bir birey hem de toplumsal bir varlık hâline gelir.

Kant'ın insanlaşma sürecini talim ve terbiye gibi iki temel kavram üzerinden açıklaması, insanın yapısal özelliğinden ileri gelmektedir. İnsanı hayvandan ayırt eden bu özellik sayesinde, toplumsal bir varlık olarak medenileşmenin yolu açılmıştır.

Ona göre, sadece bilmek ve eleştirel düşünmek insanı ve içinde yaşadığı toplumu ileri götürmesi için yeterli değildi. İnsan, sadece düşünüp akleden bir varlık olmanın ötesinde belirli ahlaki değerlere de sahiptir. Tek başına düşünme yetisinin erdemleri ile medenileşerek gelişen toplumsal sürecin ortaya çıkması mümkün değildi.

Terbiyenin talim ile birlikte eğitimin iki temel sacayağı olarak bir arada düşünülmesi kültür dediğimiz sürecin gelişmesini ve toplumun bütünleşmesine yardımcı olmuştur. Kant'a göre, bu iki sürecin birbirini besleyip etkilemesi, insanın hem bireysel hem de toplumsal boyutunu geliştirmek için gereklidir. Bu bağlamda ne talim ne de terbiye, biri diğerine üstün görülerek ele alınmamalıdır.

2. KANT'IN EĞİTİM FELSEFESİNDE TALİM VE TERBİYE KAVRAMLARININ TEMELLERİ

Immanuel Kant (1724 - 1804), modern felsefenin en önemli düşünürlerinden biri olarak yalnızca bilgi kuramı, etik alanında değil, aynı zamanda eğitim felsefesinde de derin etkiler bırakmıştır. Kant, insanın doğal eğilimlerinin ve potansiyelinin ancak doğru bir eğitim süreciyle şekillendirilebileceğini savunur. Ona göre, insan doğası kendi hâline bırakıldığında yalnızca haz ve çıkar arayışına yönelir. Bu sebeple eğitim, bireyi doğal durumundan daha yüksek bir ahlaki ve entelektüel düzeye çıkarmak için zorunlu bir araçtır.

Kant, eğitimin hem bireysel gelişim hem de toplumsal düzen açısından vazgeçilmez olduğunu savunur. İnsanlık tarihinin ilerlemesi, ancak eğitimin birey üzerindeki dönüştürücü etkisiyle mümkün olabilirdi. Bu bağlamda Kant, eğitim sürecini dört temel kavram olarak *talim*, *terbiye*, *kültür* ve *medenileşme* kavramları üzerinden ele alır. Bu kavramlar, onun insanın hem bireysel hem de toplumsal boyutunu bir bütün olarak ele alma çabasını yansıtır.

Kant, insanın doğuştan gelen pek çok olumsuz eğilimin yalnızca eğitimle aşabileceğini ileri sürer. Ona göre, insan, eğitim olmadan “doğanın verdiği biçimde” kalır ve bu, vahşi-kontrolsüz bir

durumdan başka bir şey değildir. Başka bir anlamda eğitim, insan olma sanatı olarak bireysel ve toplumsal yaşamın gelişmesini sağlar. Kant'a göre, eğitimin nihai bu amacı, bireyin hem ahlaki hem de rasyonel bir varlık olarak gelişmesini sağlamaktır. Kant, bu sürecin gerçekleşmesini yukarıda ifade edilen dört aşama üzerinden açıklar.

Kant'a göre, *terbiye*¹ insan doğasının kontrolsüz yönlerini eğitme sürecidir. *Terbiye* bireyin kendisini kontrol etme kapasitesini geliştirme aracı olarak gelişir. Nitekim "terbiye insanın hayvani eğilimlerini bastırma ve ona bir insan gibi davranmayı öğretme sanatıdır" (Kant, 1803: 10). Burada eğitim ya da terbiye ile insan hayvani doğadan insani doğaya geçişi sağlar. Eğitimin burada devreye girmesi insani doğanın hayvandaki gibi içgüdülerle yönlendirilmekten yoksun olmasının bir sonucudur. Zira hayvanlar doğdukları andan itibaren içgüdülerinin onlara hazır halde sunduğu doğaya göre yön bulurlar. İnsan, doğuştan getirdiği birtakım biyolojik eğilimlere sahip olsa da, bu eğilimler ona yaşamını bütünüyle şekillendirecek bir rehberlik sunmaz. Bu durum, bir zayıflık olarak görülmemelidir; aksine, insanın özgürlüğe ve ahlaki bir varlık olmaya açık doğasının temelini oluşturur.

Kant, insanın doğasını şekillendiren en temel unsurlardan birinin eğitim olduğunu savunur. Ona göre insan, doğası gereği, hayvanlar gibi içgüdüleri tarafından yönlendirilen bir varlık değildir. Hayvanlar, içgüdülerinin doğal rehberliği sayesinde yaşamlarını sürdürebilirken, insan bu tür bir tamlıkla dünyaya gelmez. İnsan, doğuştan gelen belirli biyolojik eğilimlere sahip olsa da, bunları yaşamını tamamen yönlendiren bir rehber olarak kullanamaz. Bu eksiklik, bir zayıflık değil, tam tersine insanın özgürlüğe ve ahlaki bir varlık olmaya açık doğasının temelidir.

Kant'a göre, insan, doğuştan tamamlanmamış bir varlık olduğundan, terbiye (*Bildung*) ve eğitim yoluyla doğasını geliştirmek zorundadır. Eğitim, insana kendi içindeki potansiyelini gerçekleştirme olanağı sunar. Bu bağlamda terbiye, insanın hayvani doğasının üzerine çıkarak ahlaki ve entelektüel bir varlık haline gelmesi için gerekli bir süreçtir. Hayvani eğilimlerimiz yaşamımızın biyolojik yönlerini sürdürmekte belirleyici bir role sahiptir. Ancak Kant, bu hayvani doğanın sınırlarını aşmanın ancak akıl ve ahlak yoluyla mümkün olduğunu savunur.

Kimi doğal eğilimler, insanın temel gereksinimlerini karşılamada belirli bir rol oynasa da, Kant'a göre insan, içindeki ahlak yasası ve özgür iradesi sayesinde bu eğilimlerin ötesine geçebilir. Bu noktada eğitim, insanın hayvani eğilimlerini denetim altına alarak, onu ahlaki ve toplumsal bir varlık haline getiren temel araç olarak ortaya çıkar.²

Kant, eğitimin hem bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirmesi hem de toplumun ahlaki düzeninin inşası için vazgeçilmez olduğunu belirtir. Terbiye, bireyin yalnızca bilgilendirilmesi veya beceri kazanması anlamına gelmez; aynı zamanda onun ahlaki karakterinin şekillenmesini sağlar. Kant'a göre *terbiye* sırf bundan dolayı bu sürecin olumsuz kısmını temsil eder ki bu süreç bireyi yabanılığından kurtarmaya yarar. *Talimse* tam aksine, eğitim sürecinin olumlu kısmıdır (Kant, 2018: 8). Kant terbiye sürecinin insan yaşamının başında yani çocukluktan itibaren başlaması gerektiğini ileri sürer. Bunun geciktirilmesi durumunda kötü, olumsuz sonuçlar

¹ Terbiye Kant tarafından eğitimin olumsuz eylem kısmı olarak nitelendirilmiştir. İşlevi ise sonradan karşılaşılabilecek eğitimin olumlu kısmı olan belli bir bilgi birikimi edinmeye hazırlıktır. Talim ise tam aksine, eğitim sürecinin olumlu kısmıdır (Kant, 2018: 7 - 8).

² Kant'a göre, eğitim, insanın hayvani doğasından uzaklaşarak özgürlüğe ve ahlaki olgunluğa ulaşmasını sağlayan bir süreçtir. İnsan, hayvanlar gibi içgüdülerle yönlendirilemez çünkü onun doğası, özgürleşmeyi ve kendi kendine rehber olmayı mümkün kılan akıl yetisine dayalıdır. Terbiye, insanın bu yetilerini geliştirmesine olanak tanır ve onu doğal bir varlıktan ahlaki bir varlığa dönüştürür.

kaçınılmaz olacaktır. İnsanoğlunun özgürlük³ eğilimine doğası gereği sahip olduğunu düşünen Kant için eğitim geciktiğinde insan bir hayvan gibi kısa süreli heveslerinin peşinden gidecektir. Bu durum, başına buyruk bir şekilde davranmasını doğuracak ve bir arada yaşama kültürüne zarar verecek durumlara sebep olacaktır. Böylesi bir durumun baş göstermesi halinde sosyal ya da toplumsal normlara uyum göstermeyen kaotik bir süreci kaçınılmaz hale getirecektir.

İnsanoğlunun aklın gereği olarak birlikte, bir arada yaşamayı sağlayan kültüre ve ona uyumu sağlayan medenileşme sürecine geçmesi onu kurlsız, kaotik bir doğa hali içinde yaşayan hayvani tutumlardan alıkoyacaktır. Bu nedenledir ki, belirli bir *kültür* içinde bir tür gelişmişlik aşamasına geçiş bireye bilgi ve beceriler de kazandıracaktır. Kant'a göre bu aşama, bireyin yalnızca kendi çıkarına değil, topluma da hizmet edecek şekilde yeteneklerini geliştirmesini sağlar. *Medenileşme* denilen bu süreç, bireyin toplumsal kurallara uyum sağlaması ve sosyal bir varlık olarak davranış geliştirmesi işte bu aşamada gerçekleşir. Kant, medenileşme sürecini, bireyin toplumsal yaşamda iş birliği ve uyum içinde hareket etmesi olarak tanımlar.

Ahlaki eğitim süreci, bireyin manevi değerler kazanması ve karakterini geliştirmesiyle ilgilidir. Kant'a göre, ahlaki eğitim, bireyin içsel bir ahlak anlayışı geliştirmesiyle tamamlanır: "Eğitim, yalnızca insanı medeni kılmaz; onu aynı zamanda ahlaki olarak iyi yapar" (Kant, 1803: 18). Kültür ve medenileşme süreci Kant'ın eğitim anlayışında *talim* ve *terbiye* kavramlarının birbirini tamamlayan rollerini anlamak için temel bir zemin oluşturur. Bu zeminde talim, kültür ve medenileşme sürecini belirleyen ve besleyen bir olgu olarak gelişirken, terbiye disiplin ve ahlaki duyarlılığın geliştirilmesi sürecini kapsar.

Kant için eğitimde talim süreci bireyin sadece pratik beceri ve deneyimler edinmesi ile sınırlı değildir. Ona göre, talim ile eleştirel düşünme, muhakeme yeteneklerinin güçlenmesi de bu sürecin bir parçası olarak gelişir. Talim sürecinde, bireyin sorgulama ve düşünme kapasitesi güçlenir. Bu sayede birey 'doğru' olanı yanlıştan ayırt etme yeteneğini geliştirir. Bu durum gerçekte eğitim olgusuna ilişkin beklentiye dair en önemli çıktılardan birini oluşturmaktadır. Bilginin bilgi olmayandan, doğrunun yanlış olandan ayırt edilme yeteneğinin bireye vereceği kazanım eğitim felsefesinin adeta özünü göstermektedir.

Pedagojik yönelimde eğitimcinin rolünü veya sınırını belirleyen bu durum, Kant'ın ünlü aydınlanma çağrısında anlamını bulan kendi aklını kullanma cesaretini ve yetkinliğine kapıyı aralar.⁴ Bu süreçte öğretmenlerin rolü, yalnızca bilgi aktarmak değil, aynı zamanda bireyin kendi aklını kullanma yetisini geliştirmesine rehberlik etmektir. Kant göre, "aydınlanma" bireyin kendi aklını kullanmaya cesaret etmesiyle mümkün olabilirdi. Pedagojik yaklaşımın nihai hedeflerinden biri burada belirmektedir: Eğitim ile bireyler özgür ve özerk bir şekilde aydınlanmaya erişecek bir yetkinlikle yetiştirilmelidir. Bu yetkinliğin doğuracağı yeterlilik sayesinde "daha iyi" olana ilişkin bir beklentiden söz edilebilirdi ancak.

Daha 'iyi' olana yönelik bir arayış olarak eğitim, insan hayatını ve doğal olarak sosyal-toplumsal yaşamın temelini, sağlığını güçlendiren yegâne olgudur. Bu olgu sayesinde ki, ilerleme ve gelişmeye duyulan ilgi ve inanç insanlığa bir pusula gibi yön vermektedir. İnsan eğitirken daha çok eğitilebilir bir hale de gelir. Pedagojik yönelimdeki bu motivasyon insanı eğitimin hem

³ Kant'a göre, "buradaki özgürlük eğilimi Antropolojide tüm yabancı tutkuların en şiddetlisi olarak tanımlanmıştır. İşte tam olarak bu sebeple terbiye süreci erkenden devreye sokulmalıdır" (Kant, 2018: 9).

⁴ Kant aydınlanmayı şöyle tanımlar: "Aydınlanma insanın kendi kabahati sonucu düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulmasıdır." Buradaki ergin olmama kişinin kendi aklını kullanma cesaretinden yoksun olması anlamına gelir. Kant, insana 'sapare aude' diyerek otoriteye ya da başka birine bağlı olmadan kendi aklını kullanmalarını öğütler (Immanuel Kant, 'An Answer to the Question: What is Enlightenment?', Translation: Ted Humphrey 1992, Hackett Publishing 1784, Pg: 481- 494).

öznesi hem de nesnesi konumuna getirmiştir. Kendisi değişip geliştikçe ortamını da dönüştüren diyalektik ve özsel bir süreçtir bu.

Kant, insanın doğuştan sahip olduğu ve potansiyel olarak içinde barındırdığı ahlaki değerlerin ve erdemlerin, iyi bir eğitimle geliştirilebileceğini savunur. Ona göre, bu gelişim sayesinde dünyada pek çok iyi şeyin açığa çıkması mümkün hale gelir. İnsanın özünde yer alan bu türden doğal özlerin geliştirilmesi sadece ideal sayılabilecek iyi bir eğitim için değil ahlaklı - erdemli bir hayat sürebilmesi için de gereklidir.⁵ Kant insanın karakterinin meydana gelmesinde yön veren bu özleri şu üç başlık altında ifade eder: İnsanın fiziksel yapısıyla ilgili olan *mekanik eğilimleri*, insanı sosyal yaşama katılıma uygun hale getirmeyi sağlayan *pragmatik eğilimleri* ve iyi - kötü eylemlerde bulunmasını, ya da doğru - yanlış yapma gibi konularda bilinçlenmesini geliştiren *ahlaki eğilimleridir*. İnsan olma sanatı olarak eğitim, insanı insan yapan bilişsel ve ahlaki değerlerin ortaya çıkarılmasını sağlar. Buna göre insan doğulmaz, insan olunur. Eğitim insan olmanın öğrenildiği bir süreci ifade eder.

İnsanı hayvandan ayıran ve onu eğitimle geliştiren bu yapısını ifade eden Kant, hayvanların ebeveynlerinden bir şey öğrenmeden hayatlarına devam ettiğini belirtir. İnsanın kültür kuran, uygarlığı doğuran ve adına medenileşme denilen sürecin ortaya çıkmasını sağlayan bu ayırt edici nitelik yalnızca insana ve onun bu doğasını geliştiren eğitim ile mümkün olabilmiştir. Bir kedi veya köpek yavrusunun atalarından devraldığı herhangi bir miras yoktur.⁶ Aynı şey insan için söz konusu değildir. İnsan, uygarlık biriktiren ve bunu sonraki nesillere aktaran bir varlıktır. Deneyim ve tecrübenin, yaşantıların öğretimle aktarılması insanlığın bir zincirin halkaları ile birbirine bağlı olmasını doğuran bu süreç eğitimin eseridir.

3. KANT'IN EĞİTİM FELSEFESİNİN MODERN EĞİTİM SİSTEMLERİNE ETKİLERİ

Kant'ın eğitim felsefesinde yukarıda ayrıntılı bir şekilde değinildiği üzere *talim* ve *terbiye* kavramları, insanın bireysel gelişiminde olduğu kadar toplumsal katkıları bakımından ayrılmaz bir bütünü oluştururlar. *Talim*, bireyin zihinsel kapasitesini geliştirmeyi, *terbiye* ise onun ahlaki ve kültürel bir varlık olarak gelişim kazanmasını amaç edinir. İki kavramın etrafında meydana gelen süreç, farklı yönleri odaklansa da Kant felsefesinde birbirini tamamlayan unsurlar olarak öne çıkar. Bu bölümde, talim ve terbiyenin karşılaştırmalı bir analizi yapılacak, ardından bu kavramların belli başlı modern eğitim teorileri üzerindeki etkilerine değinilecektir.

Talim ve *terbiye*, Kant'ın eğitim felsefesinde ayrı işlevlere sahip olsa da insanın eğitim yoluyla nasıl dönüştürülebileceğini anlamak açısından birbirini tamamlarlar. Her iki kavramın birbirini tamamlayan yönleri kadar amaç itibarıyla birbirinden tümüyle farklı yönleri de dikkat çekici bir özelliğe sahiptir.

Talim, bilgi ve beceri kazandırmayı hedefler. Bu süreç, bireyin entelektüel kapasitesini geliştirmeyi ve onu pratik hayatta başarılı bir şekilde hazırlamayı amaçlar. Kant, talimi bireyin toplum içinde işlevsel bir varlık hâline gelmesinin ön koşulu olarak görür: Ona göre, “bilgi olmadan birey, toplumda yerini bulamazdı” (Kant, 1803: 12). *Terbiye* ise ahlaki ve karakter eğitimi üzerine yoğunlaşır. Kant'a göre terbiye, bireyin toplumsal normları içselleştirmesi ve özgür bir şekilde ahlak yasalarına uygun yaşaması için gereklidir. Bu farklılık, eğitimin bireysel gelişim ve toplumsal yönlerini dengelemek gerektiğini gösterir.

⁵ Varoluşçuluğun ileri sürdüğü yaklaşımın tersine bir belirlenmişliğin insanın varoluşundan önce gelmesi ve bunun da yalnızca eğitimle geliştirilmesi düşüncesi Sartre'a göre, insanın özgürlüğüne ters düşer. Sartre için varoluş öz için bir imkândır (Sartre, 2005: 74 - 75).

⁶ Kant insan ve hayvan yavrusu arasındaki gelişimsel ve doğal farklılıklar ile eğitimin insana mahsus ortaya koyduğu kıyaslama için bkz. (Kant, 2018: 10).

Başka bir yönüyle, talim bireyin zihinsel gelişimini merkeze alırken, terbiye ahlaki ve duygusal yönleriyle ilgilenir. Kant bu durumu şöyle açıklar: “Eğitim yalnızca bilgelik değil, aynı zamanda erdemi de kazandırmalıdır. Biri olmadan diğeri eksik kalır” (Kant, 1803: 18). Bu bağlamda, talim ve terbiye bir bütün olarak bireyin hem aklını hem de ruhunu eğitme işlevi görür. Kant’a göre, yalnızca bilgiyle donatılmış bir birey, ahlaki rehberlik olmadan topluma zarar verebilir.

Kant, eğitimin yalnızca bilgiyle sınırlı kalmaması gerektiğini vurgulamış ve ahlaki gelişimin eğitim sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmiştir. Ona göre, eğitimin nihai amacı, insanı *ahlaki özgürlüğe* ulaştırmaktır (Kant, 1788: 52). Bu özgürlük, bireyin kendi aklıyla hareket ederek evrensel ahlak yasalarına uygun bir yaşam sürmesini gerektirir. Ancak Kant, bu özgürlüğün yalnızca bilgiye dayalı bir süreçle değil, ahlaki değerlerin kazandırıldığı bir eğitimle mümkün olacağını savunur. Bu bağlamda Kant, disiplin ve özgürlük arasındaki dengeyi korumanın önemini şöyle açıklar: “Disiplin olmadan özgürlük anarşiye yol açar; ahlak olmadan bilgi ise bireyi tehlikeli bir güce dönüştürür” (Kant, 1803: 14).

Kant’ın bu ifadeleri, talim ve terbiyenin birbiriyle uyumlu bir şekilde ele alınması gerektiğini açıkça ortaya koyar. Eğitim, bireyi hem bilgi hem de ahlakla donatarak onu topluma faydalı bir varlık hâline getirmelidir. Kant’a göre *talim*, öğretim yöntemlerine ve bilgi aktarımına dayanır. Dersler, uygulamalı eğitimler ve disiplinlerarası bilgi, talim sürecinin araçları olarak bireyin zihinsel kapasitesini geliştirmeyi ve bilgi birikimini artırmayı amaçlar. Talim, insanın doğayla uyum içinde yaşamasını sağlayan pratik becerilerin ve teorik bilgilerin aktarımını içerir (Kant, 1781: 12). *Terbiye* ise ahlaki değerlerin kazandırılmasını ve bireyin toplumsal sorumluluklarını içselleştirmesini hedefler.

Kant’a göre, terbiye insanı “ahlaki yasaların bir temsilcisi” hâline getirir. Bundan ötürü, “ahlak eğitimi olmadan, insan yalnızca bilginin ağırlığı altında ezilen bir varlığa dönüşür” (Kant, 1785: 10). Buna göre, *terbiye* bireyin davranışlarını biçimlendiren bir süreçtir ve ahlaki - etik örneklerle, disiplin, yönlendirme gibi araçlara dayanır. Modern pedagojide bu durum, bilişsel (cognitive) ve duygusal (affective) alanların eğitimi arasındaki dengeyi ifade eder.

Kant’ın eğitim felsefesinde önemli yer tutan *talim* ve *terbiye* kavramları, modern eğitim teorilerinde hem bilişsel hem de duygusal yönden öğrenme kuramlarının temellerini oluşturmuştur. Eğitim teorisyenleri, bu iki boyutu ele alarak insanın hem zihinsel hem de ahlaki olarak gelişmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Kant’ın *talim* anlayışı, Piaget’in bilişsel gelişim teorisinde derin izler bırakmıştır. Bilişsel gelişim kuramının öncülerinden olan Piaget’e göre, bireyin zihinsel gelişimi aşamalı bir süreçtir ve bu süreçte bilgi edinme, analitik düşünme ve problem çözme becerileri geliştirilir. Bu bağlamda talim, bireyin zihinsel potansiyelini maksimize etmek için yapılandırılmış bir öğrenme ortamına ihtiyaç duyar. Piaget’in yaklaşımı, Kant’ın talim anlayışının modern bir yorumu olarak görülebilir.⁷

Kant’ın eğitim felsefesinin diğer anahtar kavramlarından olan terbiye kavramı ise Lawrence Kohlberg’in ahlaki gelişim teorisinde kendine yer bulmuştur. Kohlberg, bireyin ahlaki değerler kazanmasının, eğitimin temel bir işlevi olduğunu savunur. Ağırlıklı olarak Piaget ve Dewey’in düşüncelerinden etkilenmiş olan Kohlberg, Kant’ın terbiye anlayışındaki ahlaki eğitimin bireyin özgür iradesine dayalı olması gerektiği fikri ve ahlaki muhakeme düzeylerine benzer bir

⁷ Ayrıntılı bir okuma için bkz. Jean Piaget, (1952), *The Origins of Intelligence in Children*, Translation: Margaret Cook, New York: International Universities Press.

yaklaşımı benimsemiştir.⁸ Kohlberg, Kant'ın ahlak felsefesinden etkilenecek bireylerin ahlaki değerleri öğrenmesi ve içselleştirmesi gerektiğini savunmuştur.

Kant'ın eğitim anlayışını demokrasi temelli bir perspektifle yeniden yorumlayan John Dewey, eğitimin bireyleri toplumsal hayata hazırlaması gerektiğini savunur ve bu yaklaşımıyla günümüzde önemli etkiler yaratmıştır. Onun şu görüşü, Kant'ın terbiyeye verdiği önemi çağdaş bir bağlama taşır: "Eğitim, bireyleri yalnızca kendi hayatlarını yönetmek için değil, aynı zamanda toplumsal yaşamın sorumluluklarını paylaşmak için hazırlar" (Dewey, 1916: 33).

Kant'ın eğitim felsefesi çağdaş pedagoji ve holistik eğitim yaklaşımları üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. Holistik yaklaşım, Kant'ın talim ve terbiye anlayışını bütüncül bir şekilde ele alır. Bu yaklaşımlar, bireyin hem zihinsel hem de duygusal yönlerini eğitmeyi hedefler. Modern eğitim teorisyenleri, Kant'ın bu ikili yaklaşımını bireyin sosyal sorumluluk, empati ve eleştirel düşünce becerilerini geliştirmek için kullanmışlardır. Çağımızda meydana gelen sorunlarının küresel boyut kazandığı gerçeğini göz önüne getirdiğimizde eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen bir eğitim felsefesinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Modern eğitim anlayışları, küresel bir boyuta varan sorunlar ile baş etmek için öz farkındalık, adalet duygusu vb. etrafında evrensel ilke ve değerler inşa etmelidir. İnsanın sebep olduğu sorunlar karşısında aklını kullanma yürekliliğine davet eden Kant eğitim felsefesinden etkilenen holistik eğitim anlayışı, mekanistik anlayışa bir tepki olarak 1980'li yılların başında Amerika'da doğmuştur.⁹ Özü itibarıyla, insanı tek boyutu ile ele alan yaklaşımların tersine holistik anlayış, insanı maddi - manevi bir varlık olarak bütüncül bir yaklaşım içinde ele alır.

Bunun yanında günümüz eğitim sistemlerinde, Kant'ın talim ve terbiye anlayışı, bireyin çok yönlü gelişimini sağlama hedefiyle birleştirilmiştir. Örneğin, modern karakter eğitimi programları, Kant'ın terbiye anlayışından esinlenerek bireylerin ahlaki değerler kazanmalarını sağlamak üzere geliştirilmiştir.

Karakter eğitimi programları, Kant'ın terbiyeye yaptığı vurguyu yansıtarak bireylerin empati, dürüstlük ve sosyal sorumluluk gibi değerlerle donatılmasını hedeflemiştir (Dewey, 1916: 33). Ancak modern eğitim sistemlerinde ahlaki eğitimin önemi zaman zaman geri planda kalmıştır. Örneğin, piyasa odaklı eğitim yaklaşımları, bireylerin yalnızca mesleki beceriler kazanmasına odaklanarak Kant'ın terbiyeye verdiği önemi ikinci plana atabilmektedir. Kant'ın bu konudaki eleştirisi bugün hâlâ geçerlidir: "Bilgiyle donatılmış ama ahlaktan yoksun bir birey, topluma zarar verir" (Kant, 1782: 64).

STEM (bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik) eğitimleri ise talim eğitiminde bireyin problem çözme ve analitik düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik bir süreç olarak uygulanmaktadır. Disiplinlerarası bir yaklaşımı benimseyen STEM eğitimi günlük hayattaki problemlerin çözümünde iş birliğini ve farklı perspektiflerin bir arada birleştirilmesini esas alır. Bu alanda baş gösteren pek çok sorun eğitimin tek ayaklı bir çerçeve içinde ele alınmasından

⁸ Kohlberg'in ahlaki gelişim teorisi, bireylerin evrensel etik ilkeleri benimsemesi gerektiğini vurgular. Bu bölümde Kohlberg ahlaki gelişim teorisinin aşamalarını ve sıralamasını detaylı bir şekilde tanımlayarak, çocuklarda ve bireylerde ahlaki karar verme süreçlerinin bilişsel gelişimle nasıl bağlantılı olduğunu açıklamaktadır (Kohlberg, 1969: 23). Kant'ın terbiyeye dair şu vurgusu, bu anlayışla örtüşür: "Eğitim, bireyin yalnızca bilgelik değil, erdem kazanmasını da sağlamalıdır" (Kant, 1785: 10).

⁹ Holistik eğitim anlayışı ve kavramın ayrıntılı tarihsel arka planı için bkz. (Clarken, R. H. "Wholistic Education: Toward a Definition and Description", The 2006 Annual Meeting of the American Educational Research Association. San Francisco: 7-11 Nisan, 2006).

ileri gelir. Talimin ön planda tutulduğu bu süreçte terbiye eğitiminin eksikliği yaşanan sorunlara bakıldığında göze çarpmaktadır.

Günümüzde başta yapay zekâ olmak üzere yazılım ve kodlama, endüstriyel bir boyut kazanan eğitim sisteminde yaratıcı düşünme, yenilikçilik, tasarım yapma, girişimcilik, takım çalışması becerisi, sorumluluk alma, analiz yeteneği, bilimsel - teknolojik okuryazarlık gibi gelecekte önemi artacak beceri ve kavramlar ön plana çıkmıştır. Bu yöntemlerin hepsi birbirinden farklı yöntemler kullanan, araştırma ve sorgulamaya dayalı öğrenme temeli üzerine kurgulanan yöntem ve yaklaşımlardır.

Kant'ın eğitimde disiplin ve özgürlük arasındaki dengeye yaptığı vurgu özellikle Maria Montessoriyi etkilemiştir. Montessorinin benimsediği eğitim yöntemi insani bir gelişme modeline dayanmaktadır. Ona göre, eğitimin iki temel prensibi vardır: İlk, çocuklar ve gelişim içindeki yetişkinler çevreleriyle etkileşim yoluyla ve psikolojik olarak kendi kendilerini yetiştirmeye çalışırlar. İkinci olarak, özellikle altı yaş altındaki çocukların doğuştan gelen bir psikolojik gelişim yolu ile öğrenme alt yapıları vardır. Maria Montessori, kendi modeline göre hazırlanmış bir ortamda özgürce seçim yapma ve hareket etme özgürlüğüne sahip çocukların, ideal gelişim için kendiliğinden hareket edeceklerine inanıyordu. Montessori bireyin özgürce öğrenmesini teşvik ederken, bu özgürlüğü yapılandırılmış bir disiplin çerçevesinde sağlar. Ancak Kant, özgürlüğün yalnızca bireyin kendi ahlak yasalarını içselleştirmesiyle anlamlı olduğunu savunurdu.

Bütün bu etkilerin yanında Kant'ın evrensel ahlak felsefesinin ilkeleri modern eğitim sistemlerinde küresel vatandaşlık eğitimiyle de örtüşmektedir. Nussbaum, günümüzde eğitimin yalnızca bireylerin kendi toplumlarına değil, küresel düzeyde diğer insanlara karşı da sorumluluk hissetmesini hedeflediğini savunur. Bu görüşüyle o, Kant'ın eğitim anlayışını desteklemiştir (Nussbaum, 1997: 44).¹⁰ Bunun yanında Kant'ın ahlak eğitimi anlayışını, filozof Ricoeur de bireyin özgürlüğü ve sorumluluğu arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendiren bir çerçeve olarak ele almıştır.

Kant'ın eğitim felsefesine disiplin - özgürlük bağlamına modern kimi pedagojik yaklaşımlar eleştiriler yönelmiştir. Nitekim Oliver Reboul, Kant'ın teorik eğitim anlayışını daha pratik bir zemine oturtarak eleştirir. Reboul *Eğitim Üzerine* eserinde, Kant'ın ahlak eğitimine yaptığı vurgunun önemini kabul ederken, bunun bireyin deneyimsel öğrenim süreçleriyle desteklenmesi gerektiğini savunur: Ona göre, eğitim yalnızca bilgi ve ahlak arasında bir denge değil, aynı zamanda bireyin kendini gerçekleştirme için özgür bir ortam da yaratmalıdır. Reboul için eğitmek kendilerinden sorumlu olan özgür kişiler yetiştirmektir; eğitim, eğiticinin eğitilen üzerindeki her türlü zorlamasını dışlamak zorundadır. (Reboul, 1991: 73).

Bu görüş, Ferrer'in özgürlükçü eğitim anlayışıyla uyum içindedir. Francisco Ferrer de bireylerin kendi potansiyellerini özgürce keşfetmelerini destekleyen bir eğitim modeli önerir: "Eğitim, bireyin otoriteye değil, kendi aklına güvenmesi için bir araç olmalıdır" (Ferrer, 1908: 45). Ferrer *Modern Okul* eserinde eğitimde dogmatik yaklaşımlardan arınmış, özgür düşüncüyü teşvik eden ve bilimsel temellere dayalı bir yaklaşımı savunur. O, cinsiyetler ve sosyal sınıflar arasında eşitliği destekleyen bir eğitim modelini geliştirirken bireylerin özgürleşmesini ve toplumun daha adil bir yapıya kavuşmasını sağlamak istiyordu.

¹⁰ Nussbaum, Kant'ın terbiyeye yaptığı vurguyu bireyin ahlaki gelişimi açısından temel bir unsur olarak görür ve eğitim sistemlerinin bu yönü yeniden ele alması gerektiğini savunur (Nussbaum, 1997: 57).

Kant'ın eğitim felsefesini yazarken etkisinde kaldığı J.J. Rousseau, *Emile adlı* eserinde eğitimi bireyin doğal iyiliğini koruma süreci olarak tanımlar. Kant, Rousseau'nun eğitimde özgürlüğe yaptığı vurguya büyük saygı duymakla birlikte, bireyin disiplinle kontrol altına alınması gerektiğini savunur. Rousseau'ya göre, eğitim, bireyin içsel potansiyelini engellemeden gerçekleşmelidir: "Doğaya uygun bir eğitim, insanı mutlu eder; ona yapay yükler yüklemesiniz o zaten iyidir" anlayışını benimsiyordu (Rousseau, 1762: 15). Rousseau'nun bu yaklaşımı, Kant'ın "disiplin" anlayışıyla zıt bir noktada durur. Kant, doğaya uygun bir eğitimin önemini kabul ederken, bireyin doğa hâlindeki eğilimlerinin ahlaki bir varlığa dönüşmesi için kontrol edilmesi gerektiğini savunur: "Eğitim, insanın doğasını aşarak ahlaki bir varlık hâline gelmesini sağlar" (Kant, 1803: 14).

Rousseau'nun özgürlükçü anlayışı, Kant'ın disiplin-özgürlük dengesiyle buluşturulduğunda, bireyin hem ahlaki hem de entelektüel gelişimi için güçlü bir model sunar. Kant'ın eğitim anlayışı, bireyin çok yönlü gelişimini benimsiyordu. Nitekim *talim ve terbiye*, bireyin entelektüel ve ahlaki boyutlarının birbirinden ayrılmaz olduğunu ortaya koymuştur.

Günümüzde eğitim sistemlerinin bu iki boyutu dengelemeye çalışması, Kant'ın görüşlerinin hâlâ ne kadar geçerli olduğunu bize göstermektedir. Kant'ın "eğitim, insanlığı olduğu yerden daha ileriye taşır" ifadesi, eğitimin bireysel ve toplumsal dönüşümdeki etkisini yansıtmaktadır (Kant, 1803: 35). Genel olarak eğitimin birey üzerinde yaratmış olduğu olumlu etkiler toplumsal alanda da olumlu etkiler doğurmuştur. İnsanlık tarihi eğitimin tarihidir demek abartılı bir ifade olmayacaktır. Geçmişin mirasını ve kültürünü bilgi, değerler ve deneyimler etrafında özümseyen büyük insanlık ailesinin geleceğini yine eğitim şekillendirecektir.

4. SONUÇ

Kant'ın eğitim felsefesi, insanın ahlaki ve entelektüel potansiyelini geliştirmeyi hedefleyen bütüncül bir yaklaşımı temsil eder. *Talim ve terbiye* kavramları, bireyin hem bilgiyle hem de ahlaki değerlerle donatılmasını sağlayan öğelerdir. Kant'ın anlayışı, bireylerin yalnızca bireysel başarıya değil, aynı zamanda toplumsal ve küresel problemlere duyarlı hâle gelmesini hedefler. Günümüzde karşılaştığımız küresel sorunlar, Kant'ın eğitim anlayışını yeniden değerlendirmeyi ve modern eğitim sistemlerinin bu sorunlara yanıt verebilmesi için bir yol haritası oluşturmayı zorunlu kılmıştır.

Bugünkü haliyle küresel dünya, eğitim açısından çok yönlü zorluklar ve fırsatlar sunmaktadır. İklim değişikliği, kimlik eksikli, çatışmalar, toplumsal eşitsizlikler, etik sorunlar, yapay zekâ teknolojisi ile gelişen durumlar ve küresel dünya yurttaşlığı gibi konular, eğitim sistemlerinin kapsamını, amaçlarını yeniden oluşturmayı zorunlu kılmaktadır. Kant'ın eğitime dair şu ifadesi, bu sorunlara yol gösterici niteliktedir: "Eğitim, bireyi yalnızca kendi çıkarları doğrultusunda değil, insanlığın ortak iyiliği için hareket etmeye yönlendirmelidir" (Kant, 1803: 28). Bu bağlam içinde eğitim sistemleri, yalnızca bireysel başarıya değil, küresel farkındalık ve dayanışmayı da geliştirmeye odaklanmalıdır.

Örneğin, iklim değişikliği, çevreyle ilgili riskler ve nükleer tehditler modern dünyanın en büyük sorunlarından. Kant'ın terbiye anlayışı, bireylerin evrensel bir ahlak çerçevesinde hareket etmelerini ve yalnızca kendileri için değil, gelecek nesiller için de sorumluluk almalarının gereğine vurguda bulunur. Kant, insanın doğayla uyum içinde hareket etmesi gerektiğini şu sözlerle ifade ediyordu: "Doğa, insanın ahlaki bilincine bağlıdır; onu koruma sorumluluğu da buradan gelir. Doğa, insanın korumasına muhtaçtır; ancak bu koruma, yalnızca ahlaki bir temele dayanır" (Kant, 1790: 70). Günümüzde eğitim sistemleri, bireylerde sürdürülebilirlik bilincini

geliştirmek için Kant'ın terbiyeye yaptığı vurguyu dikkate alıp doğa eğitimi bu sürecin merkezine almalıdır. Bugünkü eğitim sistemleri, bireylerde sürdürülebilirlik bilinci geliştirmek için çevre eğitimi toplumsal - sosyal eşitsizlikler ve iklim adaleti konularına daha fazla önem vermelidir. Bu, bireyleri hem bilimsel bilgiyle donatmak (talim) hem de çevreye karşı etik bir sorumluluk geliştirmek (terbiye) yoluyla mümkün olacaktır.

Kant'ın ahlaki eğitim anlayışı, bireylerin yalnızca kendi haklarına değil, başkalarının haklarına da saygı duymasını gerektirir. Bu anlayış, eğitim sistemlerinin eşitlikçi bir yaklaşımı benimsemesi gerektiğini ortaya koyar.¹¹ Eğitim, bireylerin sorumluluk bilincini artırarak daha adil bir dünya inşa etmeye katkı sağlamasına destek sağlar. Özellikle dezavantajlı grupların eğitime erişiminin artırılması, Kant'ın terbiye anlayışıyla uyumlu bir yaklaşım olacaktır.

Dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojisi modern eğitimde yeni fırsatlar sunarken aynı zamanda etik sorunları da beraberinde getirmiştir. Yine Kant'ın bilgi ve ahlak arasındaki dengeye yaptığı vurgu, bu konuda bize rehber olur. Günümüzde dijital teknolojiler, bireylerin bilgiye erişimini kolaylaştırmakta ancak aynı zamanda veri mahremiyeti, siber zorbalık ve dijital bağımlılık gibi sorunlar yaratmaktadır. Eğitim sistemleri, bireylerin bu sorunlarla başa çıkmasını sağlayacak şekilde etik bir çerçeve sunmalıdır. Kant'ın şu ifadesi, bu soruna bir çözüm önerisinin kapısını aralar: "Bilginin gücü, yalnızca ahlakla dengelendiğinde insanlık için faydalı olur" (Kant, 1788: 53).

Küreselleşme çağında, bireylerin ulusal sınırların ötesinde bir sorumluluk taşımasını gerektirmektedir. Kant'ın evrensel ahlak anlayışı, bireylerin küresel sorunlara duyarlı bir şekilde hareket etmesini sağlayacak bir eğitim çerçevesi sunar. Nussbaum'un *küresel vatandaşlık eğitimi* kavramı, Kant'ın evrensel ahlak anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Nussbaum, bu eğitimin bireyleri farklı kültürlerle ve sorunlara duyarlı hâle getirdiğini savunur (Nussbaum, 1997: 72).

Kant'ın eğitim felsefesi, günümüzün küresel sorunlarına yönelik bir çözüm çerçevesi sunmaktadır. Ona göre, *talim* ve *terbiye* eğitimi bireyi hem bilgi hem de ahlaki değerlerle donatarak sorunlara karşı daha bilinçli kılar. Bu haliyle eğitim sadece bireysel gelişimi değil toplumsal kalkınmaya ve gelişmeye de önemli katkılar sunar.

Bu anlayış doğrultusunda, eğitim sistemlerinin sürdürülebilirlik, eşitlik, etik ve küresel dünya yurttaşlığı gibi konularını merkeze alması, bireylerin hem kendi hayatlarında hem de toplumda anlamlı bir dönüşüm gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Kant, eğitimin toplumsal eşitsizlikleri azaltma ve bireyleri daha adil bir toplum yaratmaya yönlendirme sorumluluğunu şu şekilde vurgulamıştı: "Eğitim, bireyin yalnızca kendisi için değil, başkaları için de adalet talep etmesini sağlar" (Kant, 1785: 18). Modern eğitim sistemlerinde eşitlikçi uygulamaların geliştirilmesi, Kant'ın bu görüşleriyle uyumludur. Özellikle dezavantajlı gruplara yönelik eğitimin desteklenmesi, küresel düzeyde sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunabilir.

Kant, talim ve terbiyeyi birbirinden bağımsız süreçler olarak değil, birbiriyle uyum içinde çalışması gereken bileşenler olarak görür. Ona göre, bilgiyle donatılmış ancak ahlaki değerlerden yoksun bir birey tehlikeli bir varlık hâline gelebilir. Benzer şekilde, yalnızca ahlaki değerlere sahip ancak bilgi ve beceri eksikliği yaşayan bir birey de toplumsal açıdan yetersiz kalabilir.¹²

¹¹ Martha Nussbaum, Kant'ın bu anlayışını şu şekilde yorumlar: "Kant'ın evrensel ahlak ilkeleri, eğitimin toplumsal eşitsizlikleri azaltan bir araç olarak kullanılabileceğini bize göstermektedir" (Nussbaum, 1997: 88).

¹² Kant bu konuda şöyle der: "Eğitim, yalnızca zihni değil, aynı zamanda kalbi de eğitmeli; aksi takdirde insan, ya mekanik bir varlık ya da kör bir dogmatist hâline gelir" (Kant, 1803: 30).

Kant'ın eğitim felsefesi, bireyin hem bilgi hem de ahlakla donatılması gerektiğini savunan bütüncül bir anlayış sunar. *Talim* ve *terbiye* kavramları, Kant'ın eğitim anlayışında birbiriyle uyumlu bir şekilde işleyen iki temel bileşendir. *Talim*, bireyin bilgi edinmesini ve analitik düşünce kapasitesini geliştirmesini sağlarken, *terbiye* bireyin ahlaki değerler kazanmasına ve özgür bir birey olarak topluma katkı sunmasına olanak tanır. Kant, bu iki sürecin bir arada yürütülmesini zorunlu görür; çünkü yalnızca bilgiyle donatılmış ancak ahlaki olmayan bir birey, tehlikeli bir güç hâline gelebilir.

Kant'ın *talim* ve *terbiye* kavramları, modern eğitimin teorik ve pratik zorluklarına karşı güçlü bir çerçeve sunar. Disiplin ve özgürlük, bilgi ve ahlak arasındaki dengeyi koruyan bir eğitim anlayışı, bireylerin hem kişisel mutluluğunu hem de toplumsal faydasını artırabilir. Günümüzde eğitim sistemlerinin bu dengeyi yeniden ele alması, yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda insanlığın geleceği için de hayati bir önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, Kant'ın eğitim anlayışı hem 18. yüzyılın hem de günümüz eğitim teorilerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. *Talim* ve *terbiye* kavramları, Kant'ın eğitim anlayışında birbirinden bağımsız değil, birbirini tamamlayan süreçler olarak öne çıkar. Bu incelemede yapılan analizler, Kant'ın bu iki kavramı bir bütün içinde ele alarak insanın eğitim aracılığıyla nasıl dönüştürülebileceğini ortaya koymayı amaç edinmiştir.

KAYNAKÇA

- Clarken, R. H. (2006). "Wholistic Education: Toward a Definition and Description", The 2006 Annual Meeting of the American Educational Research Association. San Francisco.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. New York: Macmillan.
- Ferrer, F. (1908). *The Modern School*. New York: Putnam.
- Kant, I. (1803). *Über Pädagogik [On Education]*. (Trans. Annette Churton). Boston: D.C. Heath & Co.
- Kant, I. (1781). *Critique of Pure Reason*. (Trans. Norman Kemp Smith). London: Macmillan.
- Kant, I. (1788). *Critique of Practical Reason*. (Trans. Mary Gregor). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, I. (1790). *Critique of Judgment*. (Trans. Werner S. Pluhar). Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- Kant, I. (1785). *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten [Groundwork of the Metaphysics of Morals]*. (Trans. Mary Gregor). Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. C. (1997). *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform in Liberal Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kant, I. (2018). *Eğitim Üzerine*. (Çev. Emre Bekman). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kant, I. (1992). "An Answer to the Question: What is Enlightenment?", Translation: Ted Humphrey, Hackett Publishing.
- Kohlberg, L. (1969). *Handbook of Socialization Theory and Research*, D. A. Goslin (ed.), "Stage and Sequence: The Cognitive – Development Approach to Socialization page.. 347 - 480. Rand McNally.
- Piaget, J. (1952). "The Origins of Intelligence in Children", Translation: Margaret Cook, New York: International Universities Press.
- Reboul, O. (1991). *Eğitim Üzerine*, (çev. Işın Gürbüz). İstanbul: İletişim Yayınları.

Rousseau, J.-J. (1762). Émile ya da Eğitim Üzerine. (Çev. V. Günyol). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sartre, J. P. (2005). Varoluşçuluk, (çev. A. Bezirci). İstanbul: Say Yayınları.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Makale tek yazarlıdır.